

www.dintora.org

הרב נתן חי

הקפת הראש

(מכות כא ע”א)

שאלות אקטואליות

- א. "לא תקיפו" - מקור הדין וטעמיו
- ב. קרחת על כל הראש
- ג. האם לאם מותר לספר את בנה בתספורת "פטריה"?
- ד. האם יש להעיר לשומר מסורת שגילח במכונה את זקנו וכמעט את כל פאת ראשו?
- ה. חולה לפני ניתוח, כיצד יש לגלח ראשו?
- ו. מה טעם הנהגים לגדל פיאות הראש עד מתחת לאוזן?
- ז. האם יש חיוב הלכתי לגדל פיאות ארוכות?

שאלות אקטואליות

- א. ספר צבאי התבקש ע”י חייל לעשות לו קרחת כולל פיאות הראש. האם מותר לו להענות לבקשתו?
- ב. האם לאם מותר לספר את בנה בתספורת "פטריה"?
- ג. האם יש להעיר לחבר שומר מסורת על שגילח במכונה את זקנו וכמעט את כל פאת ראשו?
- ד. כיצד יש לגלח ראשו של חולה לפני ניתוח?
- ה. מה טעם הנהגים לגדל פיאות הראש עד מתחת לאוזן?
- ו. האם יש חיוב הלכתי לגדל פיאות ארוכות?

www.dintora.org

א. “לא תקיפו” - מקור הדין וטעמו

”לא תקפו פאת ראשכם” (ויקרא יט, כז). אסור לגלח את שער פאות הראש משני הצדדים, מימין ומשמאל - שנאמר: “לא תקיפו פאת ראשכם” (רמב”ם הל’ עבודה זרה יב, א). בטעם האיסור כותב הרמב”ם: “שלא נתדמה לעובדי עבודה זרה, כי כן היו עושים כומרי עבודה זרה, שהיו מגלחים שער הצדעים” (ספר המצוות לא תעשה מג).

ב. קרחת על כל הראש

ספר צבאי התבקש ע”י חייל לעשות לו קרחת כולל פאות הראש. האם מותר לו להענות לבקשתו?

נפסק להלכה כי “הקפת כל הראש שמה הקפה” (שו”ע יו”ד סי’ קפא ב), ולפיכך בין שגילח הפאות בלבד והניח שער כל הראש ובין שגילח כל הראש כאחד, לוקה, הואיל וגילח הפאות, “שלא נאמרה תכלית האזהרה מה שידמה לגילוח כומר עכו”ם שמגלח שער הצדעים ומשאיר שאר השערות, ולא כשמגלח הכל, לפיכך הודיענו שאינו מותר לגלח בשום פנים, לא ביחוד ולא עם הראש, כי התורה אסרה הכל, משום דומה לדומה” (ספר המצוות לא תעשה מג) לכן יוצא שיש איסור בהורדת הפאות גם כאשר מורידים את שיער כל הראש.

האיסור חל גם על המקיף וגם על הניקף: “לא תקיפו, אחד המקיף ואחד הניקף” (נזיר נו ע”ב), “שכל המקיף ראשו של חברו, שניהם חייבים” (תוספתא מכות ג, ו), ולכן גם על הספר חל איסור לספר פאות הראש לאדם אחר.

אם הספר עושה לחייל קרחת שלא באמצעות תער אלא ע”י מכונה, בשו”ע (יורה דעה סי’ קפא, ג) כותב: “אינו חייב אלא בתער. ויש אוסרים במספרים כעין תער, ויש לחוש לדבריהם”. האיסור הוא רק בתער בעוד שבמספרים או מכונה המורידים “כעין תער— שגוזז במספרים סמוך לבשר כעין תער” (ש”ך שם) מותר הדבר, אך מאחר והשו”ע חשש לדברי האוסרים עליו להמנע ולא להוריד במכונת גילוח חשמלית את שיער פאות הראש כפי שמתגלחים בזמן.

אם הספר עושה לחייל קרחת במכונת תספורת אשר דינה נראה כדין מספריים, מצינו מחלוקת בראשונים בהגדרת “מספריים כעין תער”. תוס’ (נזיר מא ע”א ד”ה ובתער) “כעין תער” הוא רק בעקירת השיער והשחתתו מעיקרו. רש”י (נזיר נח ע”ב) מפרש

www.dintora.org

שגוזז במספרים בסמוך לבשר הוא ”כעין תער”, והחמיר בזה הרמב”ם (הל’ נזירות ה, יא) שכתב ”כעין תער” הוא בכדי לכופ ראשן לעיקרן.

רוב האחרונים נקטו כהגדרת רש”י, וכך כתב במנחת חינוך (מצוה רנב אות ז’): ”עכ”פ כעין תער בעינן דלהוי סמוך לעיקרו”. וכ”כ בבית לחם יהודה (שו”ע יו”ד סי’ קפא, יג) הש”ך (שו”ע יו”ד סי’ קפא, ב) וכן המשנה ברורה (ביאור הלכה סי’ רנא ד”ה ”אפילו מספר ישראל”): ”ובעוונותינו הרבים מצוי שמעבירין את הפאות עד סמוך לבשרן ממש ואין משיירין כלל ויש בזה חשש דאורייתא והיה להם לשיר עכ”פ קצת מן הקצת”. ולפי זה, כל ששיער התספורת אינו כגילוח במכונת גילוח אלא יש בו כדי לקרוץ בציפורן מותר לספר לספרו בכך כי אינו בגדר ”כעין תער”.

החתם סופר (בשו”ת חתם סופר חלק א או”ח, סי’ קנד) ביאר כי -

לקרוץ בציפורן...פירושו כשמעביר ציפורנו על עיקור השער נאחו ונסבך הציפורן בו והשער נאחו בין ציפורן לבשר, והוא ממש כעין הרגשת פגימת הסכין.

מכאן שאם הספר הצבאי יספרו וישאיר שיער פאותיו בכדי לכופ ראשן לעיקרן, יהיה מותר גם לפי הגדרת הרמב”ם.

ג. האם לאם מותר לספר את בנה בתספורת ”פטריה”?

בתספורת ”פטריה” מגלחים את כל שיער והצדעים ומשאירים מעין ציצית שיער בקודקוד הראש. והנה לגבי האשה המקיפה את האיש, נחלקו אמוראים: לרב הונא פטורה, שהואיל והוקשה הקפה להשחתה, והאשה פטורה מהקפה, הרי היא פטורה אפילו כשמקפת את האיש, שעיקר הלאו למקיף נאמר, ואין המקיף תלוי בחיוב הניקף, ולרב אדא בר אהבה היא חייבת שהוקש מקיף לניקף, כל שהניקף חייב אף המקיף חייב, ולא נפטרה האשה אלא כשהוקפה היא על ידי עצמה או על ידי אחרים (נזיר נז ע”ב; בבא מציעא י ע”ב). הלכה כרב הונא שאשה אינה במצות הקפה (שו”ע יו”ד סי’ קפא ו).

אם מותר לאישה אף לכתחילה להקיף את ראש האיש? הרמב”ם (הל’ עבודת כוכבים יב, ה): ”אע”פ שהאשה מותרת לגלח פאת ראשה הרי היא אסורה לגלח פאת ראש

www.dintora.org

האיש ואפילו קטן אסור לה לגלח לו פאה”. מכאן שאסורה היא להקיף בין את הגדול ובין את הקטן. בשולחן ערוך (יורה דעה סי’ קפא, ו) פסק: ”אשה אינה במצות הקפה, וי”א שאף על פי שמותרת להקיף פאת ראשה, אסורה להקיף פאת ראש האיש ואפילו הוא קטן”. ברם השו”ע גם פסק (יו”ד סי’ קפא, ד) שאסור לאדם להיות ניקף גם במצב שהוא פאסיבי: ”איסורא איכא אע”פ שלא סייע, לפיכך אסור להיות ניקף אפילו על ידי עובד כוכבים”, ולפי זה אם הבן הוא בגיל מצוות אסור לו להיות ניקף ע”י אימו וגם אם הוא מתחת לגיל מצוות יש לאסור זאת מדין חינוך. אמנם אם הוא פחות מגיל חינוך כגון שהוא בן שלוש או ארבע לכאורה אפשר להקל בכך, אם כי לפי הרמב”ם גם זה אסור.

ד. האם יש להעיר לשומר מסורת שגילח במכונה את זקנו וכמעט את כל פאת ראשו?

הריטב”א (מכות כא ע”א) כותב:

ולשון הכתוב שאמר לא תקיפו פאת ראשכם הוא מה שאמרו לעיל בברייתא במשנה צדעיו לאחורי אזניו ולפדחתו, לפי שהשערות בצדעא הם בולטות כלפי הפנים למטה ממקום צמיחת השער שבראש לפניו במצחו ולאחוריו באזניו, וכשאדם מגלח שערות של פאה זו עד שיהא מגלח כל היוצא חוץ ממקום צמיחת השער שבמצחו ואחורי אזניו ויהיה הכל שוה יראה מקום הצדעא עם אחורי האוזן ועם הפדחת שהוא המצח הכל חלק וישאר הראש בעיגול מוקף ועומד.

מדבריו משמע שמקום פיאות הראש הוא במקום הרקות (-הצדעים) וכל שהוא מעל האוזן הוא בגדר שיער הראש, וכן כתב בשו”ת הרדב”ז (חלק ב סי’ תשיא):

הצדעים והוא מקום הפאות המבדילות בין הראש והזקן והוא כנגד האוזן ממש.

וכן כתב הרב יצחק רצאבי (שו”ע המקוצר חלק יו”ד קמט, ב)

ושיעור הפיאה מתחיל מכנגד השיער שעל צדדי המצח, דהיינו השיער היוצא כלפי מטה בין האזניים לעיניים.

עוד בענין גבול הפיאה כתב רש”י (מכות כ ע”ב ד”ה המשוה צדעיו): ”שנוטל כל השער שבצדעיו למידת אחורי אזנו ופדחתו”. פירש הב”י בטור יו”ד סי’ קפא: ”הא דמשמע מרש”י דדוקא בנטלו כלו הוא דאסור, אבל ליטול קצתו שרי”.

www.dintora.org

לפי זה, כל שנשאר משהוא משיער צדעיו המונע את המצב של השווית פיאור ראשו עם אחורי ראשו, אינו עובר על איסור הקפת הראש.

ה. חולה לפני ניתוח, כיצד יש לגלח ראשו?

בדרך כלל לפני ניתוח ראש מגלחים את כל השיער ע”י אח או אחות, וזאת כדי להקל על המנתחים, וכן מחשש לנשירת שיער וזיהומים. בשו”ע (יו”ד סי’ קפא, ב) כתב לגבי איסור הקפת הראש: “אינו חייב אלא בתער, ויש אוסרים במספרים כעין תער ויש לחוש לדבריהם”. ולכן למרות שהתגלחת הכרחית ויש בזה משום פיקוח נפש הדוחה איסור “לא תקיפו פאת ראשכם” וברור שעצם ההקפה מותרת, מכל מקום, מכיון שהדעה הראשונה שהביא השו”ע בסתמא שהיא דעת הרמב”ם (הל’ ע”ז יב, ו) ולפיה מותר במספרים או בסם, לכן פסק הרב אליהו בקשי דורון (שו”ת בנין אב ג, מו) כי אם אפשר במספרים כעין תער במכונה חשמלית או בסם אין להתיר גילוח בתער של פיאור הראש.

ו. מה טעם הנוהגים לגדל פיאור הראש עד מתחת לאוזן?

בסוגייתנו התבאר כי איסור הקפת הראש הוא בהסרת שיער הצדעים. באיתור הגבול התחתון של פאות הראש כלומר של הצדעים, כתב הריב”ן על משנתנו (ד”ה חייב על הראש): “על הקפת הראש חייב שתי מלקיות, דשתי פאות יש לו לראש שהראש כשתי חתיכות מקום השיער חתיכה אחת ומקום הפנים והזקן חתיכה אחת ומתחברות זו עם זו בצד האוזן מלפניו מקום שלועזין טנפלא”א ושם נקרא פאה ששם סוף הראש מקום חיבור הפרקים”

בעל המתרגם למכות מבאר ש”טופילא” היא הרקה והוא המקום הבולט בלחי. כלומר, שהרקה היא המקום הנמצא מעל העצם ממול לאוזן. הגדרה דומה לזאת כזה מצאנו גם בריטב”א (מכות כא ע”א):

מחוי רב ששת בין פירקי רישא. פירוש והם במקום חיבור הראש עם הפנים שהראש שתי חתיכות מקום השער חתיכה אחת ומקום הפנים והזקן חתיכה

www.dintora.org

אחרת, ומתחברת בצד האוון מלפניו זו עם זו במקום שהלועזים קורין סינבל”א והיא נקראת צדעה כי שם סוף הראש מקום חבור הפרקים.¹

השו”ע (יו”ד סי’ קפט, א) כותב: ”פאות הראש הם שתיים, סוף הראש הוא מקום חיבורו ללחי מימין ומשמאל” ולכאורה פסק כדעת רוב הראשונים דלעיל שהגבול התחתון של הפיאה הוא בעצם הרקה, ומאידך פסק השולחן ערוך (יורה דעה סי’ קפא, ט): ”שיעור הפאה מכנגד שער שעל פדחתו ועד למטה מן האוון, מקום שהלחי התחתון יוצא ומתפרד שם, וכל רוחב מקום זה לא תגע בו יד”.

בביאור סתירה זו בדברי השו”ע כתב בשו”ת אמרי יושר (ח”ב סי’ קפג אות ב) כי לכל הפוסקים הגבול התחתון של פיאת הראש הוא עד מקום חיבור הלחי לצדעים שהוא קצת למטה מחצי האוון, ומה שאוסר השו”ע בסעיף ט, שהוא עד מתחת לאוון הוא חומרא מדרבנן, מכיון שאין אנו בקיאים כל כך בצימצום השיעורים. בדומה לכך כתב הרב נתן גשטטנער, (נתן פריו, מכות כ ע”ב ד”ה ונראה) כי מכיון שיש כאן ספק דאורייתא לכן חשש גם לדעת פסק השו”ע שיש להזהר מלגלח כל הצדעים עד למטה מהאוון.

ז. האם יש חיוב הלכתי לגדל פיאות ארוכות?

בשו”ת הרמב”ם (סי’ רמד) כתב:

מותר לו לגלח הפאות כולן במספרים וכך עושים אנחנו תמיד, ר”ל נגלח פאתי הראש במספרים, לפי שלא נאסר אלא השחתה של תער ולא צווינו לגדל הצדעים, כמו שחושב ההמון, אלא הנזיר הוא אשר צווה לגדל השער, ולכן אם גלח, ביטל מצות עשה ועבר על מצות לא תעשה אין הדבר בפאות כך, אלא הוא מצות לא תעשה לבד, ולפיכך אינו חייב לגדלן, אלא אסורה עליו ההשחתה לבד.

לפי דבריו אין חיוב בגידול פיאות ארוכות.

¹ וכעין זה כתב בנימוקי יוסף (מכות ד ע”א ד”ה בי פרקי, בדפי הרי”ף), וכן בדברי הר”ש משאנץ והראב”ד בספרא לדברים (פרשתא ג פרק ו,ג) כן מצאנו הגדרה דומה ברא”ם (ויקרא יט, כא) המבאר שהצדעים הוא מקום שבו גדל השיער גם לקטן שאין לו זקן.

www.dintora.org

כן נשאל בענין זה הרב יוסף חיים בעל הבן איש חי, (שו”ת תורה לשמה סי’ שפט):

שאלה: אחד גילח שער ראשו והשאיר הפאות אך מפני סיבה אינו רוצה שיהיו שערות הפאות ארוכין ורוצה לגזוז אותם במספריים כמה שיעור חייב להשאיר מהם.

תשובה: מצינו בדין פרה אדומה פסק הרמב”ם (הל’ פרה אדומה א, ד): ”צריך שישאר המאדים כדי שינטל בזוג, שכל שיערה שאינה ניטלת בזוג הרי היא כאילו אינה לפיכך אם היו בה שתי שערות לבנות או שחורות שאינן נלקטין בזוג הרי זו כשרה”. מיהו מצינו שיש שיעור אחר לחומרא והוא שיעור כדי לכוף ראשן לעיקרן והוא מה שפסק הרמב”ם (הל’ טומאת צרעת ח, ו): ”השער השחור המציל בנתקין אין פחות משתי שערות ואינן מצילות עד שיהיו אורכן כדי לכוף ראשן לעיקרן”. והנה כאן צריך להחמיר להשאיר שיעור כדי לכוף ראשן לעיקרן וסגי בהכי כפי הדין מיהו ודאי אם יהיו יותר ארוכים עדיף טפי כדי שיהיו ניכרים יותר וזהו נוי שלנו שאנחנו מתנאים במצות השי”ת אלהינו ואלהי אבותינו אשר קדשנו במצותיו והפאות הם עדות לישראל וסימן טוב להם. והיה זה שלום ואל שדי ה’ צבאות יעזור לי.

מדברי הרמב”ם ומדברי הבן איש חי יוצא שמעיקר הדין אין חיוב בגידול פיאות ארוכות וכן הוא מנהג רוב קהילות ישראל, וכן הוכיח זאת הרב יצחק ברדא בשו”ת יצחק ירנן (ח”ב יו”ד סי’ ב-ג) שגם עפ”י הקבלה אין חיוב בגידול פיאות ארוכות ובסוף דבריו כתב: ”המורם מהאמור שגם עפ”י הקבלה אין חיוב לגדל שערות פאות הראש, זולתי שיעור יציאתם משורשם, דהיינו כדי לכוף ראשם לעיקרם וכך נהגו רבותינו ראשונים ואחרונים, והנהגים בחסידות עפ”י רבנו האר”י זיע”א לגדל שערות פיאות הראש שיהיו ניכרים באורכם, יכולים גם הם לקצר אותם מאורכם, ודי שיהיו באורך שיעבירו אותם מאחורי האוזן בלבד, ולא יצאו מאחורי האוזן כדי שלא יתערבו עם שערות הזקן”

אמנם יש שלא גזוז כלל מפיאות הראש מכיון שחששו לדעות שאסור להקיף גם במספריים כעין תער, כך פסק רבינו פרץ (נזיר מ ע”ב) שאסור להקיף במספריים כעין תער והוסיף ”על כן הורגלו העולם כשאדם מגלח ראשו שמניח הצדעים מלגלחם” וכן כתב במגדל עוז (הל’ ע”ז יב, ח) ”אבל כתבו רבותינו נ”ע משעמדנו על דעתנו לא

www.dintora.org

העברנו ברזל על בשרנו אפילו מספריים כלל וכלל לא בראש ולא בגוף מן השפה ולחוץ.”

בדרכי תשובה (יו”ד סי’ קפא ס”ק יג בשם יד הקטנה) כתב שאמנם מעיקר הדין הקצה העליון של הפאה אצל המצח הוא המקום החלק שבצדדי המצח המפסיק בין שערות הראש לשערות הצדע, בחוד הזוית של אותו מקום, אך נהגו להניח פאה אף למעלה ממקום זה, לפי שיש בני אדם שאצלם המקום החלק שבצדדי מצחם גבוה הרבה, ומן הדין מתחיל אצלם מקום הפאה בגובה הראש יותר, ולפיכך נהגו אף אלו שאין זויות מצחם גבוהות כל כך להניח פאה בגובה יותר כדי שלא יבואו לטעות”. לפי דבריו יש שנהגו להחמיר והעלו את הקו העליון של הפיאה מחשש שיפגעו במקום האסור בהקפה.

יש שהדגישו את הצורך בגידול הפיאות כחלק מהחובה לאחוז במנהג אבותיהם וכלשון הרב יצחק רצאבי (שו”ע המקוצר יו”ד ח”א קמט, ו) -

מצוה עלינו להחזיק ולהתחזק במנהג אבותינו ואבות אבותינו הקדושים בקהילות תימן דור אחר דור לגדל גם את הפיאות שבצדעים, שהוא הידור מצוה שתהיינה ארוכות יותר משיעורן המחויב מעיקר הדין.

מסקנת הדברים, לפי הדין אין כלל חיוב לגדל פיאות ארוכות וכן המנהג ברוב קהילות ישראל לקצוץ את הפיאות ולהשאירן בשיעור כדי לכופף ראשן לעיקרן, אמנם יש שהחמירו ולא קצצום כלל או רק בשיעור שלא יתערבו בזקן, וכל זה מחששות הלכתיים או מטעמים שמצאו בקבלה או משום שמנהג אבותים בידיהם.